

УДК 343.211.4

Т.С. ГАНЗИЦЬКА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ключові слова: гендерна політика, державна гендерна політика, гендерне інтегрування

У системі світового оновлення й реформування Україна прагне до творення громадянського суспільства на сучасних (гуманітарних) засадах, що є передумовою демократичного устрою. Виходячи з цього, нагальною потребою перебудови України є подолання традиційних гендерних стереотипів, творення нових форм і загальнолюдських стандартів для жінок і чоловіків, гендерної культури нового візрця. Саме державна політика відіграє першочергову роль в моделюванні умов життя, де основне місце займає рівність чоловіка та жінки.

Впровадження гендерного підходу в державне управління в Україні є засобом досягнення соціальної справедливості й необхідне для забезпечення рівноправного та стійкого людського розвитку шляхом застосування найбільш результативних та ефективних методів державного втручання. Такий підхід передбачає обов'язковість визначення чітких державних гендерних стратегій та вироблення відповідної державної гендерної політики. Особливого значення та актуальності набуває формування і реалізація державної гендерної політики в умовах європейського вибору України в контексті її світової та європейської інтеграції.

Об'єкту дослідження гендерної політики присвятили свої роботи як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема, В. Близнюк, Т. Василевська, С. Гаращенко, Н. Грицяк, Р. Єрусланова, Е. Зуйкова, О. Іваницька, О. Кулачек, К. Левченко, Т. Мельник, М. Пірен та інші. В результаті постійної динаміки суспільних відносин змінюються й гендерні відносини, то-

му є доцільним провести теоретико-правову характеристику сучасної державної гендерної політики в Україні, що зумовлює мету даної статті.

Боротьба з дискримінацією за ознакою статі не була об'єктом державної політики в силу уявлення про те, що держава в питаннях статі дотримується нейтралітету. Але в останні два десятиріччя спочатку на Заході, а потім і на пострадянському просторі з'явилися наукові дослідження зв'язку між гендерним фактором і державною політикою.

Творенню державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у більшості країн світу передувала державна політика стосовно жінок. На основі узагальнення світового досвіду наука і практика визначають такі типи зазначеної політики: 1) патріархальна політика держави, метою і змістом діяльності якої є зосередження основного місця та ролі жінки на виконанні природної функції материнства й веденні домашнього господарства, усунення її з публічної сфери життя та обмеження в професійній діяльності, визнання залежності жінки від влади, власності й ідеології, формованої чоловіками; 2) патерналістська політика держави – це напрям державної діяльності щодо жінок, змістом якої є проголошення і захист прав та свобод на рівні з чоловіками, організоване залучення жінок до державних форм організації влади й управління, створення системи пільг та захисту материнства й дитинства, регулювання участі жінок у системі виробництва, пропаганда образу жінки як рівної з чоловіком; 3) егалітарна державна політика – це цілеспрямована діяльність держави із створення умов і можливостей для жінок на рівні з чоловіками, забезпечення гарантій для їх волевиявлення, самоутвердження й самореалізації, вираження особистісних сил людини обох статей [1, с.49].

Проте гендерна політика, як окремий напрям державної політики, стала розповсюдженим правовим явищем в усіх демократичних державах світу, після створення у 1946 р. спеціальної Комісії ООН для спостереження

за становищем жінок та сприяння реалізації їхніх прав [2, с.7]. А чотири конференції ООН зі становища жінок, що відбулися протягом останніх двох десятиліть минулого століття, визначили основні напрямки та принципи гендерної політики, що знайшли своє відображення у відповідних конвенціях та інших міжнародно-правових актах.

В Україні наукові дослідження гендерних аспектів державної політики розпочалися в 90-х роках минулого сторіччя.

Так, українська дослідниця Л. Кобелянська зазначила, що питання гендерної рівності повинно бути центральними при аналізі, в плануванні й прийнятті політичних рішень, бюджетів, програм, інституційних структурах. Узагальнюючи світову практику, науковець визначила нові принципи гендерної політики, які формують сучасну ідеологію рівності:

- гендерна рівність розглядається як інтегральна частина всіх політик, програм та проєктів;

- досягнення гендерної рівності вимагає визнання того, що повинні бути враховані специфічні інтереси жінок і чоловіків при формуванні політик, впровадженні програм та проєктів;

- досягнення гендерної рівності означає, що рівні права та можливості повинні забезпечуватися незалежно від статі;

- доступ жінок до прийняття рішень на всіх рівнях є центральним питанням у досягненні гендерної рівності;

- для досягнення гендерної рівності важливо забезпечити рівну участь чоловіків та жінок, як рівноправних суб'єктів в економічних, соціальних та культуротворчих процесах;

- гендерної рівності можна досягти через партнерство між жінками і чоловіками на основі принципів паритетної демократії;

- досягнення гендерної рівності вимагає здійснення спеціальних кроків, спрямованих на зменшення гендерної нерівності [3, с.9–11].

На важливість гендерного аспекту державної політики звернула увагу інша дослідниця – Т. Мельник, яка вказала, що на сьогоднішній день нагальною потребою стала проблема ро-

згляду існуючої системи правових актів і творення нових законів з врахуванням гендерного підходу. Проблема гендерного підходу включає участь жінок у розробці гендерної політики, визначенні її стратегічних напрямків на рівні світових досягнень, врахування гендерного підходу при правотворчій діяльності, впровадження курсів з питань гендерної політики в системі державної підготовки кадрів – управлінців, політологів, юристів, економістів та інших спеціальностей [4, с.21].

Слушною видається думка О. Левцун, який наполягає на розробленні так званої «доктрини гендерної політики», яка повинна визначити проблемні питання в певних сферах суспільного життя (дисбаланс у наявності умов для реалізації рівних прав для жінки або чоловіка), напрям розв'язання та механізм розв'язання проблеми [5, с.114].

Стосовно дефініції «гендерної політики», то на сьогодні в правовій науковій літературі остаточного та однозначного визначення не існує.

Так, С. Гаращенко вважає, що українські вчені абсолютизуючи практику країн розвинутої та перехідної демократії, розглядають гендерну політику як визначення міжнародними органами та державами, політичними партіями основних гендерних пріоритетів і фундаментальних цінностей, принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх утілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод, створення умов, можливостей і шансів, гарантій забезпечення рівного соціально-політичного статусу чоловіків і жінок, на розвиток гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві [6, с.58–59]. Разом із цим, науковець дає своє авторське визначення: «гендерна політика це – діяльність, спрямована на врахування та збалансування інтересів та потреб різних гендерних груп» [6, с.59].

На думку української дослідниці К. Левченко, гендерна політика – це дії політичних суб'єктів (держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань, міжнародних інституцій), спрямовані на утвердження пар-

тнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей, завдань та методів їх досягнення [7, с.314].

Т. Мельник, охарактеризувала гендерну політику як напрям державної діяльності, спрямований на реальне утвердження рівних прав та забезпечення рівних можливостей осіб обох статей через надання гарантій рівної участі у всіх сферах публічного життя, створення збалансованої системи пільг та соціального захисту для жінок і, що важливо, для чоловіків, забезпечення рівних можливостей на ринку праці, в сфері освіти тощо [8, с.7]. А також здійснила тлумачення терміну «державна гендерна політика» як діяльності (або бездіяльності у разі свідомої відсутності такої політики) державних інституцій, спрямованої на здійснення безпосередньо або опосередковано на забезпечення рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві [1, с. 48].

Проте більш повно, на нашу думку, дала визначення державній гендерній політиці Н. Грицяк, яка вказала, що це дії органів державної влади з вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, а саме забезпечення однакових для жінок і чоловіків суспільного статусу, умов реалізації прав людини, можливостей використовувати соціальні та економічні ресурси, робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток, а також рівного права для жінок і чоловіків мати однакову користь від результатів їх діяльності [9, с.36].

Таким чином, державне забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків й жінок включає в себе стратегічне та практичне спрямування діяльності державних структур на створення умов для реалізації конституційних прав громадян як рівних суб'єктів суспільних відносин. Державне забезпечення гендерної рівності в суспільстві відбувається через формування гендерної політики, метою якої є інтегрування гендерного підходу в усі сфери суспільного та політичного життя [10, с.14].

Впровадження гендерних підходів означає обов'язкове врахування інтересів як жінок, так і чоловіків під час розроблення, втілення, моніторингу та оцінювання стратегічних заходів. Це необхідно для забезпечення отримання жінками та чоловіками однакової вигоди від реалізації цих заходів та ліквідації будь-якої нерівності.

Стратегії гендерної політики для всіх країн, незалежно від політичного режиму та історичної перспективи є універсальними:

- рівноправність в зайнятості та навчанні;
- сервісний догляд за дітьми;
- контроль за народжуваністю, методами контрацепції та штучного переривання вагітності;
- юридична та фінансова незалежність;
- протидія сексуальному гнобленню та чоловічому насильству [11, с.216].

Україна, як держава, намагається реалізувати гендерну політику в різних сферах діяльності суспільства.

Зокрема, гендерний розвиток у політичній сфері передбачає суттєве підвищення вимог до рівня представництва жінок в органах законодавчої та виконавчої влади, органах місцевого самоврядування; сприяння громадській активності жінок; утворення та оптимізацію інституційної бази; правовий захист жінок у чутливих сферах; проведення гендерної експертизи законодавства; поєднання зусиль держави та громадянського суспільства із введення та посилення гендерного контролю за процесом соціальних та економічних змін в інтересах установлення справедливого соціального та економічного порядку в країні, подолання демографічної кризи.

Гендерна політика в економічній сфері передбачає встановлення однакових можливостей для вибору професії або спеціальності, зайнятості; створення умов для відновлення професійної спроможності жінкам, які доглядали за дитиною; право на рівний доступ до фінансової допомоги і позик; рівний доступ до підприємницької діяльності та реалізації права власності; вироблення особливої політики щодо жінок, які проживають у сільській

місцевості; розвиток гендерної статистики в різних сферах.

Гендерні зусилля в соціальній сфері спрямовуються на охорону материнства, батьківства та дитинства; охорону здоров'я; рівність у сімейних відносинах; розроблення та реалізація програм боротьби з бідністю з прискоренням подолання тенденцій фемінізації бідності.

Гендерна політика в культурній сфері передбачає зміну соціальних та культурних моделей поведінки чоловіків і жінок для досягнення рівноправності, викорінення упереджень, забобів та інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї зі статей або стереотипності ролей чоловіків та жінок; забезпечення жінкам рівних з чоловіками прав у галузі освіти [8, с.20].

Зауважимо, що визначений зміст конкретного напрямку державної гендерної політики не є повним, він постійно розширюється і деталізується рішеннями й діями органів державної влади та місцевого самоврядування на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Здійснення гендерної політики знайшло своє закріплення в ст.3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), відповідно до якої встановлюються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Так, державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;

– захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [12].

Окрім законодавчого закріплення гендерна політика була впроваджена через Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки та Державній програмі з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. та ряд інших нормативно-правових актів. На сьогоднішній день було розроблено Проект концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (утвердження гендерної рівності) на період до 2016 року».

Таким чином, можна дійти висновку, що гендерна політика відіграє важливу роль у практичному втіленні гендерних засад суспільства, тобто впровадження рівних прав та можливостей чоловіка та жінки у всі сфери суспільного життя держави. Вплив сучасної світової й національної політики суттєво залежить від причетності до неї і відображення в ній вибору жінкою й чоловіком індивідуального, колективного та суспільного життя, активності їх ставлення до перетворень у політичній сфері, й насамперед у системі влади; осмислення ними свого місця та ролі в розвитку і функціонуванні всієї політичної системи суспільства, в набутті необхідного рівня політичної культури. Гендерний підхід все більше проникає в сфери політичного врядування й управління, стає реальною політичною силою впливу на забезпечення розвитку, рівності й миру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник Т. М. Міжнародний досвід утвердження гендерної рівності // Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок та чоловіків : матеріали міжнар. конф. (м. Київ, 30 черв. – 1 лип. 2003 р.). – К. : Видво «Логос», 2003. – С. 12–50.

2. Гендерні аспекти державної служби : монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька ; заг. ред. Б. Кравченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 335 с.

3. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2002. – 121 с.

4. Жінка і демократія : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2–5 черв. 1995 р.). – К. : Вид-во «Жіноча Громада», 1995. – 182 с.

5. Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–7 грудня 2002 р.). – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді: Укр. ін-т соц. досліджень, 2002. – 222 с.

6. Гаращенко С. В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні / С. В. Гаращенко // Наукові записки. – 2008. – Т. 82. – С. 58-61.

7. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан

та перспективи розвитку : монографія / Левченко К. Б. – Х. : Вид-во НУВС, 2001. – 348 с.

8. Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади : практич. посіб. для держ. службовців. – К. : К.І.С., 2004. – 178 с.

9. Грицяк Н. В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики : монографія. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 384 с.

10. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закони і законодавчі акти / заг. ред. і упоряд. О. І. Сусллова, Е. Р. Рахімкулов ; ред. О. Б. Дирда. – К. : Заповіт, 2006. – 189 с.

11. Гендер і культура : збірник статей. – К. : ФАКТ, 2001. – 222 с.

12. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» : від 08.09.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15>.

Ганзицька Т. С. Гендерна політика в Україні: теоретико-правова характеристика / Т. С. Ганзицька // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 189–193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12gtctpx.pdf>

Проводиться теоретико-правовий аналіз державної гендерної політики на сучасному етапі розвитку України. Виділено основні напрямки реалізації політики гендерної рівності.

Ганзицкая Т.С. Гендерная политика в Украине: теоретико-правовая характеристика

Проводится теоретико-правовой анализ государственной гендерной политики на современном этапе Украины. Выделены основные направления реализации политики гендерного равенства.

Ganzytska T.S. Gender Policies in Ukraine: Legal and Theoretic Characteristic

Legal and theoretic analysis of the contemporary gender policies in Ukraine represents. Three basic directions of gender equality policies realization are highlighted.